

Η ποιητική στάση: Η κρίση ως δυνατότητα ποίησης (*)

Χαρίδημος Κ. Τσούκας (**)

Η κρίση συγκεντρώνει το μυαλό, αναστατώνει την ψυχή. Αν η ρουτίνα παγιώνει λειτουργίες, αποκρύπτει επιλογές που έγιναν, και διευκολύνει την αστόχαστη καθημερινότητα, η κρίση ανατρέπει την κανονικότητα, παράγει αγωνία, υπενθυμίζει τη δυνατότητα επιλογών. Η κρίση, τότε, γίνεται το έναυσμα για ποίηση – για δημιουργία.

Τι σχέση έχει η κρίση με την ποίηση; Εκ πρώτης όψεως φαίνεται να είναι όπως η σχέση γυναίκας και άνδρα στο φεμινιστικό σύνθημα της δεκαετίας του 1960: *«γυναίκα δίχως άνδρα, ψάρι χωρίς ποδήλατο»*. Μια δεύτερη προσέγγιση, όμως, δείχνει ότι η κρίση και η ποίηση είναι κάθε άλλο παρά δύο άσχετες έννοιες: και οι δύο έχουν *αποκαλυπτική* (disclosive) λειτουργία: μας σώζουν από το προφανές, μας ωθούν να αναστοχαστούμε την ύπαρξή μας, μας κάνουν να δούμε τον κόσμο (και τον εαυτό μας μέσα σε αυτόν) διαφορετικά.

Και γιατί πρέπει να σωθούμε από το προφανές; Γιατί πρέπει να δούμε τον κόσμο διαφορετικά; Διότι δεν μπορούμε να μην το κάνουμε: το ανθρώπινο όν είναι το μόνο όν για το οποίο η ύπαρξή του αποτελεί θέμα προβληματισμού, αντικείμενο διερώτησης. *«Η ουσία του Dasein είναι η ύπαρξή του»*, παρατηρεί ο Χάιντεγκερ. Υπάρχουμε με έναν συγκεκριμένο τρόπο στον κόσμο. Δεν το δηλώνουμε ευθέως, συνήθως δεν το συνειδητοποιούμε καν, αλλά πάντοτε παίρνουμε θέση στο πως υπάρχουμε· δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς. Αυτή μας η θέση δεν είναι αποτέλεσμα ρητών δηλώσεων και υπολογιστικών επιλογών, αλλά άρρητων δεσμεύσεων και συνηθειών· δημιουργείται, αναπόφευκτα, μέσα από την εμπλοκή μας σε συλλογικές δραστηριότητες. Το ον για το οποίο ή οντότητά του, η ύπαρξή του, είναι θέμα προβληματισμού, είναι ένα όν που υπάρχει ως *δυνατότητα*. *«Το Dasein είναι πάντοτε η δυνατότητά του»*, λέει ο Χάιντεγκερ.

Προσέξτε, όμως. Η ύπαρξη ως δυνατότητα δεν σημαίνει ότι κάτι συγκεκριμένο, που δεν υφίσταται τώρα, θα υπάρξει πιθανώς στο μέλλον, όπως π.χ. στη δήλωση *«δεν βρέχει τώρα, αλλά θα βρέξει το απόγευμα»* ή *«το νήπιο θα αρχίσει να βγάζει δοντάκια μετά τον πρώτο χρόνο»*. Αυτή η δυνατότητα είναι ήδη προδιαγεγραμμένη στο φαινόμενο που μας απασχολεί και υποδηλώνει κάτι συγκεκριμένο που, τελικά, πιθανότατα ή σίγουρα, θα πραγματοποιηθεί. Η δυνατότητα του ανθρώπινου όντος, όμως, είναι, οντολογικά μιλώντας, διαφορετικής τάξεως. Η δυνατότητα δεν είναι πλήρως παρούσα ή πλήρως απύσα, ούτε αντιπροσωπεύει ένα προκαθορισμένο γεγονός προοικονομώντας την πραγμάτωσή του στο μέλλον. Η ανθρώπινη δυνατότητα είναι ένας συνεχής και διαρκώς εξελισσόμενος *τρόπος ύπαρξης*. Ο άνθρωπος πάντοτε προβάλλει τον εαυτό του σε ό,τι κάνει.

Συναντάς, για παράδειγμα, μια κυρία σε μια δεξίωση και τη ρωτάς με τι ασχολείται. *«Είμαι γιατρός»*, απαντά. Τη στιγμή που μιλάτε δεν εκτελεί χρέη γιατρού, άρα η δήλωσή της δεν αναφέρεται στο παρόν. Τι εννοεί τότε; Εννοεί ότι το θεραπεύειν είναι μια σημαντική *δυνατότητα* γι αυτήν. Κατανοεί τον κόσμο και τον εαυτό της μέσα από αυτή την ιδιότητα-δυνατότητα. Η ύπαρξή της ορίζεται μέσα από τη μετοχή της στον ιατρικό

κόσμο – τις αξίες του και τις πρακτικές του. Η δραστηριότητά της έχει κατεύθυνση και προσανατολισμό.

Η ύπαρξη ως δυνατότητα σημαίνει ότι, ανά πάσα στιγμή, είμαστε κάτι παραπάνω από τα παρόντα χαρακτηριστικά που έχουμε. Δεν είμαι μόνο αυτό που τώρα είμαι. Είμαι και αυτό που δεν είμαι ακόμα, αυτό που μπορώ να γίνω. Υπάρχω ως δυνατότητα.

Ο άνθρωπος όμως δεν υπάρχει μόνο ως δυνατότητα. Για την ακρίβεια συνιστά μια «ερριμμένη δυνατότητα» («thrown possibility»): εμπλέκεται (έχει «ριχθεί») σε δραστηριότητες οι οποίες έχουν ήδη ορισθεί, επί των οποίων δεν έχει έλεγχο. Βρίσκει τον εαυτό του εν μέσω ήδη διαμορφωμένων πρακτικών. Η γιατρός λ.χ. δεν ορίζει τη χρήση των ιατρικών εργαλείων, ούτε τις αποδεκτές ιατρικές πρακτικές εξέτασης. Αντίθετα: μνείαται στις πρακτικές αυτές και τη χρήση των συναφών εργαλείων. Συμπεριφέρεται όπως συμπεριφέρεται ως γιατρός γιατί έτσι έχει μάθει από τη μετοχή της στην ιατρική κοινότητα. Οι νόρμες που συνοδεύουν τη μετοχή στις αντίστοιχες δραστηριότητες είναι απρόσωπες. Χρησιμοποιεί τα εργαλεία, προβαίνει σε διαγνώσεις, και συμπεριφέρεται στους ασθενείς όπως θα συμπεριφερόταν ένας οποιοσδήποτε γιατρός – όπως αναμένεται από έναν γιατρό. Οι νόρμες ορίζουν πως πρέπει να υπάρχει κανείς ως γιατρός· ο ρόλος σκιαγραφεί ένα πεδίο συμπεριφορών.

Η απρόσωπη κανονιστικότητα των συλλογικών πρακτικών ορίζει τον τρόπο ύπαρξης των μελών τους: τα άτομα βιώνουν την ώθηση προς τη συμμόρφωση και το μέσο όρο, νοιώθουν την ανάγκη να συγκλίνουν προς τις αναμενόμενες συμπεριφορές, να εξαλείψουν τη μοναδικότητά τους· υπάρχουν ως «αυτοί». Όσο πιο απορροφημένο είναι το άτομο στη δραστηριότητά του τόσο πιο πολύ αστόχαστα ακολουθεί τις νόρμες της δραστηριότητας στην οποία μετέχει. Όταν είμαστε απορροφημένοι σε μια δραστηριότητα δεν σκεφτόμαστε τις πρακτικές που ακολουθούμε. Οι πρακτικές μας 'αποσύρονται' από το πεδίο της προσοχής μας, είναι διαφανείς. Ακριβώς επειδή αυτό που κάνουμε κυριαρχείται από την αυτονόητη οικειότητα, τείνουμε να μην έχουμε επίγνωση των πρακτικών μας. Αυτό είναι το παράδοξο της εγγύτητας: όσο πιο πολύ απορροφημένοι είμαστε σε μια δραστηριότητα, τόσο περισσότερο μας διαφεύγει ο τρόπος με τον οποίο την ασκούμε, ο τρόπος με τον οποίο υπάρχουμε. Όσο περισσότερο ετεροπροσδιοριζόμαστε, τόσο περισσότερο αποξενωνόμαστε από την ύπαρξή μας (για την ακρίβεια, από τις δυνατότητες της ύπαρξής μας).

Η καθημερινότητα, η συνήθεια, η ρουτίνα, μας ωθούν στην «πτώση»: περιπίπτουμε στο μέσο όρο, μιλάμε και συμπεριφερόμαστε όπως μιλάνε οι «άλλοι». Η πτώση συνιστά τη μόνιμη τάση της ανθρώπινης συνθήκης: προέρχεται από το γεγονός ότι έχουμε ήδη παρελθόν, μας συγκροτεί ήδη ένα πλέγμα από νόρμες και συμβάσεις, ότι υπάρχουμε διαθέτοντας ήδη έναν προσανατολισμό. Χωρίς παρελθόν, δεν έχουμε κόσμο – δεν θα υπήρχαμε ως ανθρώπινα όντα. Στο μέτρο που υπάρχουμε, αυτό συμβαίνει επειδή οι συμβάσεις της κουλτούρας στην οποία μετέχουμε μας δίδουν κατεύθυνση και ταυτότητα. Συνήθως αυτό το προσπερνάμε, το θεωρούμε αυτονόητο και συνεχίζουμε, απορροφημένοι, να ασκούμε τις δραστηριότητές μας. Η πτώση συνιστά τον καθημερινό, κανονικό, αυτονόητο οικείο τρόπο ύπαρξης.

Ωστόσο: είμαστε το μόνο ον που διερωτάται για την ύπαρξή του. Είμαστε το μόνο όν που μπορεί να νοιώσει υπαρξιακή αγωνία: Γιατί το κάνω αυτό; Έχει νόημα αυτό που κάνω; Τι θέλω στ' αλήθεια; Όταν τίθενται τέτοια ερωτήματα, η ρουτινώδης καθημερινότητά μας - η αστόχαστη απορρόφησή μας στις οικείες δραστηριότητες - διακόπτεται.

Είμαστε το μόνο όν που είναι εκτεθειμένο στην υπαρξιακή αγωνία. Όταν η ρουτινώδης δραστηριότητά μας συναντά κάποιο σημαντικό εμπόδιο – μια απόρριψη, ένα πρόβλημα υγείας, ένα διαζύγιο, μια κρίση – ο μέχρι τότε τακτοποιημένος κόσμος μας επανέρχεται μπροστά μας, παύει να είναι προφανής. Το τι κάνουμε, πως το κάνουμε, και γιατί το κάνουμε δεν μπορούν να απωθηθούν. Ο κόσμος αποκαλύπτεται όχι πλέον ως αυτονόητα οικείος αλλά ως ξένος.

Αν επιτρέψουμε στον εαυτό μας να βιώσει την κρίση ως υπαρξιακή αγωνία, ενδέχεται η κρίση να λειτουργήσει απελευθερωτικά ή, τουλάχιστον, ανα-προσανατολιστικά. Η υπαρξιακή αγωνία είναι μια εμπειρία σύγχυσης: αισθάνεσαι άστεγος, αποξενωμένος, ταραγμένος. Συγχρόνως, αποκτάς επίγνωση της υπαρκτικότητάς σου, την οποία, μέχρι τότε, θεωρούσες δεδομένη. Αίφνης, απωθημένα ή νέα ερωτήματα τίθενται: Πως πρέπει να ζω; Γιατί συμπεριφέρομαι έτσι; Τι νόημα έχουν όλα αυτά; Η υπαρξιακή αγωνία σου δίνει τη δυνατότητα να επανοικειωθείς την ύπαρξή σου, να τη νοηματοδοτήσεις με διαύγεια, να ζήσεις μια πιο αυθεντική ζωή. Όπως δείχνει η ιστορία της τέχνης και της επιστήμης, προσεγγίζουμε την αυθεντικότητα όταν ακολουθούμε με διαύγεια και αποφασιστικότητα μια δυνατότητα που διανοίγεται στην παράδοσή μας. «Ο άνθρωπος είναι πάντοτε μόνο αυτό που επέλεξε να είναι», παρατηρεί ο Χάιντεγκερ. Η αγωνία που επιφέρει μια κρίση, όταν αφεθούμε να τη βιώσουμε ως τέτοια, απο-καλύπτει τις επιλογές που έχουμε ήδη κάνει και μας θυμίζει την ενδεχομενική φύση αυτών των επιλογών – άρα των διαφορετικών επιλογών που θα μπορούσαμε εφεξής να κάνουμε. Η κρίση μας θυμίζει ότι μπορούμε να υπάρχουμε κι αλλιώς!

Πως; Εδώ είναι που η κρίση συναντάται με την ποίηση. Αν η κρίση, θραύοντας την προφάνεια του τρόπου της ύπαρξής μας, μας επιτρέπει να δούμε εκ νέου και να ανα-προσανατολίσουμε τη ζωή μας, η ποίηση μας απο-καλύπτει όψεις του κόσμου (και του εαυτού μας μέσα σε αυτόν) που δεν είχαμε συνειδητοποιήσει, δίνοντάς μας έτσι την ικανότητα να υπάρξουμε πιο αυθεντικά. Και η κρίση και η ποίηση έχουν απο-καλυπτική λειτουργία.

Η κρίση καθιστά ορατό αυτό που κάναμε αλλά δεν το συνειδητοποιούσαμε. Οι δραστηριότητές μας δεν είναι πλέον διαφανείς και ρέουσες, αλλά, ξαφνικά, απο-καλύπτονται μπροστά μας, αποκτούν συγκεκριμένη μορφή, την οποία πάντα γνωρίζαμε αλλά αστόχαστα προσπερνούσαμε. Στην εποχή της ευημερίας, η ελληνική οικονομία ήταν «μία φούσκα», λέει στον Ηλία Μαγκλίνη («Καθημερινή», 9/10/11) ένας 52χρονος άνεργος, πλέον, βιβλιέμπορος. «Είχε ανεβεί τόσο πολύ το βιοτικό επίπεδο του Έλληνα για να έχουμε αυτή την πληθώρα των καταστημάτων; Δεν δικαιολογούνταν από πουθενά. Κάτι δεν πήγαινε καλά. Και αυτό φάνηκε» (ο.π.). «Είναι δικό μας το πρόβλημα», λέει ένας υπάλληλος γραφείου ενοικιάσεως αυτοκινήτων («International Herald Tribune», 30/4, 2010). «Δεν είναι λάθος της Γερμανίας ή της Ευρώπης. Εμείς το κάναμε αυτό στον εαυτό

μας» (ο.π.). «Θα πρέπει να μάθουμε να πληρώνουμε φόρους μας», παρατηρεί ένας πιλότος (ο.π.). «Πρέπει να αναπτύξουμε συνείδηση ως κοινότητα, να δούμε τον εαυτό μας ως συλλογική κοινωνία», σχολιάζει ένας βιβλιοπώλης (ο.π.). Στοχαστικές κουβέντες.

Ασυνήθιστες εμπειρίες, όπως η καθολική, όσο και δραματική, πτώση του βιοτικού επιπέδου και, πιθανώς, η επίσημη οικονομική χρεοκοπία αύριο, λειτουργούν αποκαλυπτικά: η θεσμική σταθερότητα διασαλεύεται· οι ανεπίσημες πρακτικές που διασφάλιζαν την απρόσκοπτη καθημερινότητα αποσταθεροποιούνται· ό,τι θεωρούσαμε αυτονόητο αμφισβητείται. Αίφνης, η ζωή χρειάζεται ανα-νοηματοδότηση. «Το θέμα είναι τώρα τι λες», όπως γράφει ο ποιητής. Όταν είμαστε απορροφημένοι στις δραστηριότητές μας, δεν συνειδητοποιούμε τι μας συμβαίνει – το παράδοξο της εγγύτητας! Η κρίση αποκαλύπτει.

Με την ποίηση, η γλώσσα δεν λειτουργεί σαν ένα εργαλείο επικοινωνίας πληροφοριών (δεν είναι, δηλαδή, απλώς ένα μέσον στην υπηρεσία ενός σκοπού), αλλά η ίδια η γλώσσα καθίσταται πεδίο υπαρκτικής απο-κάλυψης, συλλαμβάνοντας και συγχρόνως μετασχηματίζοντας όρους της ανθρώπινης συνθήκης (η γλώσσα είναι μέσον και σκοπός συγχρόνως). «Στη γλώσσα κατοικεί η Ύπαρξη», παρατηρεί ο Χάιντεγκερ. Ενώ τόσο στην καθημερινή, όσο και στην επιστημονική, επικοινωνία ο «θόρυβος» πρέπει να ελαχιστοποιηθεί και η σαφήνεια να μεγιστοποιηθεί, προκειμένου το μήνυμα να φθάσει στον αποδέκτη όσο πιο «καθαρό» γίνεται, στην ποίηση το αντίθετο συμβαίνει: ο «θόρυβος» επιζητείται, η προφάνεια απορρίπτεται, η ασάφεια επιδιώκεται, συχνά μέσα από την αντισυμβατική χρήση συνηθισμένων λέξεων.

Σε ένα επίπεδο, το ποίημα το κατανοούμε ευθύς αμέσως, στο μέτρο που είμαστε ικανοί χρήστες της γλώσσας στην οποία έχει γραφεί. Σε ένα άλλο επίπεδο, όμως, το ποίημα μας προβληματίζει, η ασάφειά του εμποδίζει την άμεση πρόσληψή του, η αντισυμβατική χρήση των λέξεων δημιουργεί «θόρυβο» που παρεμβάλλεται στην επικοινωνία μας με τον ποιητή. Το ποίημα θραύει την προφάνεια της «τετριμμένης ομιλίας», ξεφεύγει από τις συμβάσεις της γλώσσας. Το ποίημα, τότε, λειτουργεί απο-καλυπτικά: αναδεικνύει όψεις της ύπαρξης και υποδεικνύει νέους τρόπους να σχετιζόμαστε με τον κόσμο. Το αποτέλεσμα της ποιητικής λειτουργίας δεν είναι μόνον αισθητική απόλαυση αλλά και οντολογική δημιουργία: υποδεικνύονται νέοι τρόποι ύπαρξης.

Στην ανώνυμη καθημερινότητα αναγκαστικά χρησιμοποιούμε όρους που άλλοι επινόησαν. Η γλώσσα καθίσταται κοινότοπη, ακόμα και όταν εξειδικευμένοι ή πρωτότυποι όροι χρησιμοποιούνται. Οτιδήποτε επαναλαμβάνεται, αναπαράγεται, αναμεταδίδεται, αναγκαστικά εκφράζεται με «τετριμμένη ομιλία». Από τη στιγμή που κάτι έχει εκφραστεί δύναται να αναπαραχθεί, ανήκει δυνητικά σε όλους. Η γιατρός δεν ορίζει η ίδια τις πρακτικές της – έχουν ήδη οριστεί στη δραστηριότητα που μετέχει. Ο τρόπος που χαιρετούμε ο ένας τον άλλο, που θέτουμε ερωτήσεις, που απαντάμε, δεν συνιστούν ατομικές επινοήσεις των εκάστοτε συμμετεχόντων, αλλά συλλογικά επιτεύγματα της ανώνυμης καθημερινότητας. Η γλώσσα τότε απλώς χρησιμοποιείται, είναι ένα εργαλείο.

Μιλάμε (δεν χρησιμοποιούμε απλώς) τη γλώσσα στο μέτρο που οι *όροι* γίνονται *λέξεις*, στο μέτρο που δίνουμε προσοχή στο τι λένε οι συγκεκριμένες λέξεις. Τότε είμαστε ιδιαίτερα ευαίσθητοι στην *ιδιαιτερότητα* των λέξεων και σε αυτά που σημαίνουν. Το ποίημα εκφράζει κατ' εξοχήν αυτή την ιδιαιτερότητα: ότι αυτή η λέξη χρησιμοποιείται, με αυτή τη σειρά, με αυτή την έμφαση, με αυτή τη σχέση με άλλες λέξεις, με αυτά τα σημεία στίξης, δημιουργεί μια μοναδικότητα, η οποία οξύνει την αντιληπτικότητά μας και μας καλεί να προσέξουμε την ιδιαιτερότητα των σημαινομένων. Αν χρησιμοποιήσουμε συνώνυμα χάνουμε την ουσία – τη *μοναδικότητα*. Το ποίημα έχει μια μοναδικότητα την οποία πρέπει να κατανοήσουμε ως τέτοια. Με την ποίηση επιστρέφουμε στην μοναδικότητα των πραγμάτων που χάνουμε στην ανώνυμη καθημερινότητα. Ερμηνεύοντας το ποίημα, το εντάσσουμε στη δική μας μοναδικότητα, στο δικό μας ορίζοντα βίου, και, σε αυτή τη διαδικασία, ωθούμεθα να δημιουργήσουμε τους δικούς μας, προσωπικούς ερμηνευτικούς κώδικες.

Η μοναδικότητα της ποιητικής δημιουργίας συναντάται με τη μοναδικότητα της ερμηνευτικής. Κατανοώντας την ιδιαιτερότητα του ποιήματος, το συγκεκριμένο γλωσσοπλαστικό ήθος του, κατανοούμε καλύτερα την ιδιαιτερότητα των πραγμάτων στα οποία αναφέρεται. Αυτή η κατανόηση αποκαθιστά τη μοναδικότητα των πραγμάτων, διαπερνά την *«τετριμμένη ομιλία»*, διεισδύει στο βάθος της ύπαρξης, μας απο-καλύπτει όψεις του βίου που προσπερνούσαμε ή αγνοούσαμε, αποκρυσταλλώνει ημισυνειδητές αντιλήψεις, υποδεικνύει νέους τρόπους ύπαρξης. Με την ποίηση η γλώσσα δημιουργεί. Αυτό που καθιστά την ποίηση *ποίηση* δεν είναι τόσο κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές, όσο ότι απο-καλύπτει όψεις της ύπαρξης από συνηθισμένες λέξεις.

Μπορούμε να γενικεύσουμε: η *ποιητική* στάση, ως στάση ζωής, είναι απο-καλυπτική στο μέτρο που υπερβαίνει την *«τετριμμένη ομιλία»* για να φωτίσει όψεις του υπαρκτικού γεγονότος. Ο ψυχαναλυόμενος λ.χ. ανα-δημιουργεί τον εαυτό του ενεργά αναστοχαζόμενος τις εμπειρίες του. Στο μέτρο που διαυγάζει τον εαυτό του αποκτά καλύτερη αίσθηση του εαυτού του, δημιουργεί – *ποιεί* – ένα νέο εαυτό. Η ποιητική στάση, νοούμενη ως δημιουργία νέων μορφών, είναι σύμφυτη με την ιστορικότητα της Ύπαρξης.

Δείτε, για παράδειγμα, πως ο Καβάφης, στην «Ιθάκη», έξοχα συλλαμβάνει τον αυτο-μετασχηματισμό του ανθρώπου στην πορεία για την εκπλήρωση των όποιων στόχων του. Ο άνθρωπος δημιουργεί τον εαυτό του δίνοντάς του εναύσματα για δράση (*«Η Ιθάκη σ' έδωσε τ' ωραίο ταξίδι./Χωρίς αυτήν δεν θάβγαινες στον δρόμο./Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια»*). Οι στόχοι μας είναι εν μέρει χμιαρικοί, ενίοτε φαινομενικά απατηλοί (*«Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε»*), μεταλλάσσονται συν τω χρόνω· αντιπροσωπεύουν *δυνατότητες* να υπάρχουμε, παρέχουν ευκαιρίες διαμόρφωσης του υποκειμένου. Η ομορφιά της «Ιθάκης» δεν είναι μόνο αισθητική-συγκινησιακή αλλά και γνωστική: η ανυπομονησία να φθάσεις στον προορισμό μετριάζεται από τον πλούτο που αποκομίζεις στη διαδικασία. Αν ο προορισμός είναι συλλογικά προσδιορισμένος – είμαι γιατρός, δάσκαλος, δημοσιογράφος, κλπ – η εμπειρία της κίνησης προς αυτόν είναι προσωπική, ιδιαίτερη. Η ανωνυμία του γενικού ρόλου συνυπάρχει με τη μοναδικότητα της ατομικής εμπειρίας.

Δείτε τώρα πως ο Μανόλης Αναγνωστάκης φωτίζει το στόχο διαφορετικά. Όχι από τη σκοπιά της διαδρομής και της εμπειρίας, αλλά από τη σκοπιά της εκπλήρωσης. Και τώρα τι; Όταν τα πράγματα φθάνουν στο τέλος τους, τι απομένει; Πώς θα ζήσουμε χωρίς την ελπίδα που γεννά η προσδοκία;

Γράφει ο Αναγνωστάκης στην «Αφιέρωση»:

«Για τους ερωτευμένους που παντρεύτηκαν
Για το σπίτι που χτίστηκε
Για τα παιδιά που μεγάλωσαν
Για τα πλοία που άραξαν
Για τη μάχη που κερδήθηκε
Για τον άσωτο που επέστρεψε
Για όλα όσα τέλειωσαν χωρίς ελπίδα πια»

Αν ο Καβάφης τονίζει αισιόδοξα την εξελισσόμενη εμπειρία της διαδρομής στη συγκρότηση του υποκειμένου, ο Αναγνωστάκης στέκεται μελαγχολικά στον τερματισμό της διαδρομής. Και οι δύο συλλαμβάνουν όψεις της ανθρώπινης ύπαρξης: τη λαχτάρα να πραγματοποιήσουμε το στόχο μας αλλά και τη μελαγχολία που, παραδόξως, γεννά η επίτευξή του· την εμπειρία της διαδρομής που μετασχηματίζει το άτομο καθ' όδόν προς το στόχο. Ο Καβάφης σχετικοποιεί το στόχο, ο Αναγνωστάκης τον μεγεθύνει. Η στενή προσήλωση στο στόχο καθιστά «διαφανή» τη διαδρομή – δεν παρατηρείς, δεν είσαι σε εγρήγορση. Η κίνηση προς το στόχο σου δίνει ελπίδα, σε κινητοποιεί. Αλλά, όταν τον πετύχεις, ανακαλύπτεις το κενό μέσα σου, απορροφημένος καθώς ήσουν με την επίτευξή του. Δεν ελπίζεις πλέον γιατί πιθανόν προσδοκούσες περισσότερα απ' ό,τι έπρεπε· γιατί, ίσως, σκέφτεσαι γραμμικά, όχι κυκλικά: τα πράγματα δεν τελειώνουν στ' αλήθεια ποτέ, στο μέτρο που η ανθρώπινη ύπαρξη ορίζεται από τις δυνατότητές της. Αυτή την κυκλικότητα της ζωής, την παραδοξότητα της ανθρώπινης κατάστασης, την αλλαγή και τη φθορά στο χρόνο, αλλά και τη συμπύκνωση του χρόνου σε μια στιγμή, εκφράζει μοναδικά η ποίηση.

Ζούμε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής μας αστόχαστα. Η κρίση αίρει το πέπλο της τακτοποιημένης ανώνυμης καθημερινότητας, δημιουργεί αγωνία και σύγχυση. Αναζητούμε προσανατολισμό, μας δίνεται η δυνατότητα για μεγαλύτερη αυθεντικότητα. Η ποίηση ανασκάπτει απο-καλυπτικά τη γλώσσα, ανα-θεωρεί όψεις της ανθρώπινης κατάστασης, οξύνει την ευαισθησία μας. Η κρίση μας ωθεί να κάνουμε αυτό που μοναδικά κάνει η ποίηση: να αναστοχαστούμε την εμπειρία μας. Η ποιητική στάση είναι η στάση του ανθρώπου που αποκτά, έστω και για λίγο, επίγνωση της *δυνατότητάς* του· που συλλαμβάνει, έστω και αμυδρά, όψεις του βίου του που μέχρι τώρα προσπερνούσε· που απο-καλύπτει, έστω στιγμιαία, τις επιλογές που αστόχαστα έχει ήδη κάνει. Η ποιητική στάση είναι η στάση του ανθρώπου που συνειδητοποιεί την υπαρκτικότητά του και θέλει να τη διαυγάσει. Στην κρίση μπορούμε να γίνουμε όλοι ποιητές!

(*) Εισήγηση στην εκδήλωση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος και του Κύκλου Ποιητών με θέμα «Ποίηση και Κρίση», 19 Νοεμβρίου 2011, Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

(**) Ο Χαρίδημος Κ. Τσούκας (htsoukas@gmail.com) είναι καθηγητής Στρατηγικής Διοίκησης (στην Έδρα Columbia Ship Management) στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και καθηγητής Θεωρίας της Οργάνωσης στο Warwick University